

Atmežošanas riska novēršana biedē ar jauniem birokrātijas džungļiem

No 2025. gada 1. janvāra liellopu gaļai, kakao, kafijai, palmu eļļai, gumijai, sojai, koksnei un produktiem, kas no tiem iegūti, būs nepieciešams apliecinājums, ka to ieguve nav saistīta ar atmežošanu un meža degradāciju; uzņēmēji sašutuši par kārtējo birokrātisko slogu, vienlaikus kavējas mājasdarbu izpilde ES līmenī

Autors: Māris Ķirsons

Jau 2023. gada 29. jūnijā spēkā stājās ES Atmežošanas regula, kuras mērķis ir mazināt riskus, ka produkti, kas saistīti ar atmežošanu un mežu degradāciju, tiek realizēti ES tirgū vai eksportēti no tā, tādējādi mazinot ES ietekmi uz atmežošanu un mežu degradāciju visā pasaulē. Paredzēts, ka no 2024. gada 30. decembra regula jāsāk ievērot lielajiem un vidējiem uzņēmumiem, kā arī tiem, uz kuriem attiecas ES Kokmateriālu regula, bet no 2025. gada 30. jūnija – mazajiem un mikro uzņēmumiem. Tas nozīmē, ka no 2025. gada 1. jūlija pilnīgi visiem uzņēmumiem būs jāspēj izpildīt regulas prasības attiecībā uz koksnes, palmu eļļas, sojas, liellopu, kakao, kafijas, kaučuka dažādiem produktiem, kas no tiem iegūti (piemēram, rīpas, mēbeles, šokolāde, kartons, papīrs).

Prasa atlikt

Eiropas Mežu īpašnieku konfederācija jau 2024. gada 25. marta kopīgajā paziņojumā pieprasīja atlikt šīs regulas darbību un rast praktiskus risinājumus pirms regulas stāšanās spēkā. Lai gan mežu īpašnieki atbalsta regulas vispārējo mērķi, jaunās pārbaudes prasības neesot iespējams īstenot, jo kavējas pamatnosacījumu sagatavošana un šobrīd ir daudz praktisku neskaidrību. 24. septembrī notiks Eiropas Komisijas sanāksme, kuras laikā paredzēts risināt līdz šim neskaidros jautājumus. Tomēr joprojām nav skaidrs, vai un cik lielā mērā tas izdosies.

Pēc regulas stāšanās spēkā Eiropas Komisija sāka gatavot pamatnosacījumus (tostarp valstu atmežošanas riska salīdzinošo novērtējumu un digitālo informācijas sistēmu) un praktiskus

skaidrojumus par tām regulas daļām, kas joprojām gan ir atvērtas interpretācijai. Vairumā gadījumu dokumenti kavējas, un gadījumos, kad tie tika iesniegti, tie pēc iesaistīto domām ir pārāk stingri un nepraktiski. Eiropas mežu īpašnieki cer, ka viņu paustās bažas tiks ņemtas vērā un viņu aicinājums atlikt regulas darbību tiks uzklauts. Pretējā gadījumā regulas ieviešana riskē nesasniegt mērķi līdz minimumam samazināt globālo atmežošanu, un tā vietā radies birokrātiskais slogs būs nesamērīgs, tas kavēs mežu īpašniekus un citus tirgus dalībniekus ilgtspējīgi apsaimniekot savus mežus. Arī pašlaik joprojām turpinās spiediens uz Eiropas Savienību, lai tā vai nu aizkavētu, vai pārskatītu Atmežošanas regulu. Neraugoties uz bažām, ko paudušas ieinteresētās personas, Eiropas Komisija joprojām turpina īstenot virzienu uz regulas ieviešanu, kā tas paredzēts, un norāda uz to, ka regulas stāšanās spēkā 2024. gada 30. decembrī nevarēs atlikt.

Mājasdarbi nav izpildīti

Starptautiskās labākas zemes apsaimniekošanas organizācijas Preferred by Nature Baltijas reģiona tirgus un attīstības vadītājs Sandijs Lūkins norāda, ka līdz regulas spēkā stāšanās brīdim ir atlikušas mazāk kā 100 dienas, bet jautājumu joprojām ir daudz gan Eiropas Savienības, gan Latvijas līmenī. "Lai arī lielo kompāniju un organizāciju vadība par jaunajām prasībām ir informēta, tomēr mazākajiem spēlētājiem bija, ir un, šķiet, arī būs daudz jautājumu par direktīvas prasību izpildi, vēl jo vairāk, ja ES līmenī nav veikts valstu atmežošanas riska novērtējums un izstrādātas vadlīnijas regulas ieviešanai.

Lai arī ar valdības lēmumu Latvijā nav oficiāli noteiktas par šīs regulas prasību izpildi atbildīgās iestādes, Eiropas Komisijai ir paziņots, ka Latvijā atbildīgā iestāde par koksni būs Valsts meža dienests. Attiecībā uz pārējiem produktiem – liellopiem, soju, kakao, kafiju – tas varētu būt Pārtikas un veterinārais dienests. Tas būtu loģiski un saprotami, jo abās iestādēs ir atbilstoša kompetence," tā uz jautājumu par atbildīgajām iestādēm Latvijā norāda S. Lūkins. Viņš vērš uzmanību, ka Latvijā lielākoties raugās caur lauksaimniecības un mežsaimniecības prizmu, kaut arī ļoti nozīmīgas prasības attiecas uz tiem ražotājiem un tirgotājiem, kuri izmanto kafiju, kakao, soju, to produktus un arī importē un pārdod automašīnu riepas, kurās ir dabiskais kaučuks. "Galvenā problēma – šo produktu ražošanai daudzās trešajās valstīs tiek izcirsti meži

un iekopti tīrumi, un, lai šo risku novērstu, ir arī ieviesta regula, taču tādēļ, lai tā neattiektos tikai uz valstīm ārpus ES, šīs prasības tiek attiecinātas arī uz to audzētājiem (ražotājiem) Eiropas Savienībā," skaidro S. Lūkins.

Esošā kārtība atbilst prasībām

Latvijas mežu īpašnieki uz jaunajām prasībām raugās ar lielu piesardzību, un šai pozīcijai pievienojas arī S. Lūkins, norādot, ka ir skaidri uzstādījumi, bet neskaidrs to praktiskās īstenošanas instruments. "Teorētiski Latvijai ir jābūt ierindotai zema riska atmežošanas valstu grupā, jo ir kontrolējošā iestāde – Valsts meža dienests, kas izsniedz apliecinājumu koku ciršanai un pēc tam seko līdzi, vai teritorijās, kurās notikusi koksnes ieguve, tiek veikta meža atjaunošana," uzsver S. Lūkins. Viņš norāda, ka būtiskākā atšķirība no pašreizējās informācijas, kas norādīta apliecinājumā, ir attiecīgu koksnes ieguves vietu koordinātu norādīšana.

"Daudzās valstīs nemaz nav tādas kompetentās iestādes, kāda Latvijā ir Valsts meža dienests, un arī ciršanas atļaujas nav vai arī tā ir savdabīga paziņojuma formā," atšķirību skaidro S. Lūkins. Viņš arī norāda, ka Latvijā esošā sistēma nodrošina koksnes legālu ieguvu un izslēdz atmežošanas riskus kā tādus.

Koordinātu labirinti

Šķiet, lielāko neizpratni rada koordinātu norāde ES sistēmā, kura vēl nav nodota publiskai lietošanai, kaut arī daudzi meža nozares uzņēmumi jau saņem pieprasījumu no saviem pircējiem par dalīšanos ar koordinātām un kokmateriālu izcelsmi. Sākotnējā sistēma paredzēja, ka koordinātu ierakstīšanai var būt nepieciešams pārveidotājs, taču Valsts meža dienests šo problēmu sola atrisināt, un meža īpašnieki papildus apliecinājumam koku ciršanai saņems datus ar koordinātām, kas var tikt lietotas minētājā ES sistēmā.

"Tas ir būtisks jautājums, jo koordinātas jāieraksta gan mežu īpašniekam par attiecīgās koksnes ieguves vietu, gan arī liellopu audzētājam par to, kādās teritorijās ganījies attiecīgais dzīvnieks," skaidro S. Lūkins. Viņš atzīst, ka šajā koordinātu jautājumā ir vairākas būtiskas nianšes. "Mazais meža īpašnieks, kurš pārdod augošu koku cirsmu, var pilnvarot (piemēram, pirkuma – pārdevuma līgumā) mežizstrādes kompāniju ierakstīt attiecīgās koksnes ieguves koordinātas ES sistēmā, savukārt no attiecīgās cirsmas iegūto apaļkoku sortimenta pircēji saņem attiecīgās

sistēmas referenci," risinājumu rāda S. Lūkins. Viņš gan atzīst, ka pašam meža īpašniekam būtu jāievada koksnes ieguves cirsma koordinātas, ja vēlēties pārdot jau gatavu apaļkoksnes sortimentu. "Koksnes ieguve Latvijā notiek tikai ar atbilstošu Valsts meža dienesta apliecinājumu koku ciršanai, kas ir izsekojams, un tas nozīmē, ka ir zināma vieta, kur konkrētā koksne ir iegūta. Vienīgā novitāte, ka būs jāpievieno ģeogrāfiskās koordinātas," skaidro S. Lūkins. Iespējams, sarežģītāk būs ar koksnes ieguves koordinātu norādīšanu no izlases cirtes salīdzinājumā ar kailcirti. Tiesa gan, varot būt tā, ka šajā gadījumā varēs ievadīt visa īpašuma koordinātas. Šādā gadījumā būs jāpievērš uzmanība, norādot tās teritorijas, kurās atļauta saimnieciskā darbība, un neiezīmēt to īpašuma daļu, kurā mežizstrāde nav pieļaujama. Tāpat vēl bija jautājums par lauksaimniecības zemes apaugumu, kas novākts no grāvjiem, lauksaimniecības zemēm, un attiecīgo koordinātu ievietošanu. "Iespējams, ka vislielākās problēmas un galvassāpes varētu sagādāt liellopu pārdevējiem, jo īpaši mazajiem viena bullīša pārdevējiem, norādīt koordinātas, kur tas ganījies, bet to var risināt ar Lauku atbalsta dienesta lauksaimniecībā izmantojamajām zemes kartēm un atbalstam pieteiktajām platību koordinātām," tā S. Lūkins. Galu galā, viņaprāt, šodien ir arī mobilās ierīces ar diezgan precīziem GPS uztvērējiem, no kurām tajā pašā Google kartē var attiecīgās koordinātas nolasīt.

Lielajiem jāpārbauda mazie

Lai arī mazajiem uzņēmumiem paplašinātās regulas prasības jāspēj izpildīt no 2025. gada 1. jūlija, tomēr, tā kā tie lielākoties savus izstrādājumus piegādā lielajiem uzņēmumiem, tad, pēc S. Lūkina sacītā, lielajiem būs jāveic dokumentāra izsekošana un jāpārlicinās par konkrēto industriālo produktu vai izejvielu ieguves vietu, ka tā nav atmežota. Skan arī bažas, ka lielie vienkārši nevēlēsies iegādāties produktus no nelielajiem, lai viņiem nerastos problēmas, un tādējādi var notikt tirgus pārdale. Regula paredz, ka uzņēmumiem ir jāveic riska novērtējums attiecībā uz katru produktu, lai noskaidrotu iespējamo risku neatbilstībai regulas prasībām, kā arī jāmazina riski, veicot neatkarīgus apsekojumus/auditus, vācot papildu dokumentāciju vai sadarbojoties ar piegādātājiem, kā arī jāveic visaptverošs riska novērtējums, kurā ņemts vērā, vai preces ir ražotas saskaņā ar piemērojamiem vietējiem tiesību aktiem, vienlaikus nepārprotami ievērojot pamatiedzīvotāju brīvas piekrišanas principu. Šo prasību mērķis ir garantēt, ka preces, ko ieved ES tirgū, nav iegūtas no

zemēm vai teritorijām, kurās kopš 2020. gada 31. decembra ir notikusi meža degradācija vai atmežošana.

Augusta vidū Fairtrade International aicināja Eiropas Komisiju ņemt vērā radušos situāciju, ka gaidāmais likums par cīņu pret atmežošanu kaitēs mazajiem ražotājiem. Fairtrade International paziņoja, ka tā ir "ļoti norūpējusies", ka daži ražotāji "tiks izslēgti no iespējas piedalīties Eiropas tirgū vai izstumti no piegādes ķēdēm nevis tāpēc, ka viņi saimnieko uz atmežotām zemes platībām, bet gan tāpēc, ka viņiem būs grūti identificēt, apkopot, pārvaldīt un iesniegt vajadzīgos datus". Organizācija aicināja EK "novērst regulas trūkumus un palīdzēt miljoniem apdraudēto mazo lauksaimnieku".

Būs arī ieguvumi

Šobrīd ļoti aktuāls ir jautājums par tādu koksnes izstrādājumu nonākšanu Eiropas tirgū, kuru izcelsme ir Krievija vai Baltkrievija. "Bieži vien produkts, kas it kā ražots, piemēram, Ķīnā, patiesībā ir ar Krievijas kokmateriālu izcelsmi. Ir apturētas jau neskaitāmas šādu produktu plūsmas, taču katru dienu tiek atvērti jauni uzņēmumi, un šādas darbības turpinās. No tā cieš ne tikai mūsu uzņēmumi negodīgas konkurences dēļ, bet paralēli, iegādājoties šādas izcelsmes produktus, Eiropas pircēji maksā par karu Ukrainā, pašiem par to nemaz nenojaušot," atzīst S. Lūkins. Viņaprāt, šajā kontekstā minētā regula var būt ļoti noderīgs rīks šādu plūsmu apkarošanā, jo Eiropas valstu kontrolējošām iestādēm būs iespēja to visu izsekot un attiecīgi rīkoties. Tiesa gan, tas var nebūt tūlītējs risinājums.

Ministrs: EK jāatzīst izgāšanās

"Atmežošanas regulas ieviešana ir liela Eiropas Komisijas izgāšanās, jo regula ir pieņemta, bet Eiropas Komisija nav paveikusi visus nepieciešamos darbus, lai šī regula varētu tikt iedarbināta," situāciju vērtē zemkopības ministrs Armands Krauze. Viņš uzsver, ka Latvijā attiecībā uz atmežošanu ir ļoti stingrs normatīvo aktu regulējums, turklāt meža zemes pārvēršana – transformēšana lauksaimniecības zemēs teju nav iespējama, tieši pretēji – ir lauksaimniecības zemes, kurās ir izaudzis mežs. "Kāda atmežošana Latvijā, ja pagājušā gadsimta 20. gados Latvijā mežs bija aptuveni 25% teritorijas, bet pašlaik vairāk nekā 52%, tuvu 53%?" retoriski jautā A. Krauze. Viņaprāt, nav īsti atbilstoši

situācijai, ja ES dalībvalstis ziņos konkrētajā sistēmā, bet trešajās valstīs attiecīgos datus iegūs ar satelīta palīdzību.

Regula izstrādāta plašākā Eiropas un pasaules kontekstā, kur daudzās valstīs ir problēmas ar mežu zemju pārvēršanu lauksaimniecības produkcijas ražošanai vai lopu audzēšanai nepieciešamajās zemēs. "Diemžēl risinājumi atmežošanas novēršanai ir aizgājuši nepareizajā virzienā – jaunu birokrātisko šķēršļu (apgrūtinājumu) ieviešanā Eiropas ražotājiem, kaut arī mērķis bija cīnīties pret atmežošanu globālā līmenī," secina A. Krauze. Viņš atzīst, ka Eiropā ir IT sistēma, kurā paredzēts uzkrāt attiecīgos datus, taču tā pilnībā nav prezentēta, nav apstiprinātas vadlīnijas u.tml., tāpēc vienīgais risinājums ir mainīt – pārcelt regulas ieviešanas termiņu.

"Latvijā jau ir labas IT sistēmas, un mēs varēsim iedot attiecīgus datus, kad Eiropas Komisija būs paveikusi savus mājasdarbus," uz jautājumu par Latvijas iespējām iesniegt prasītos datus atbild A. Krauze.